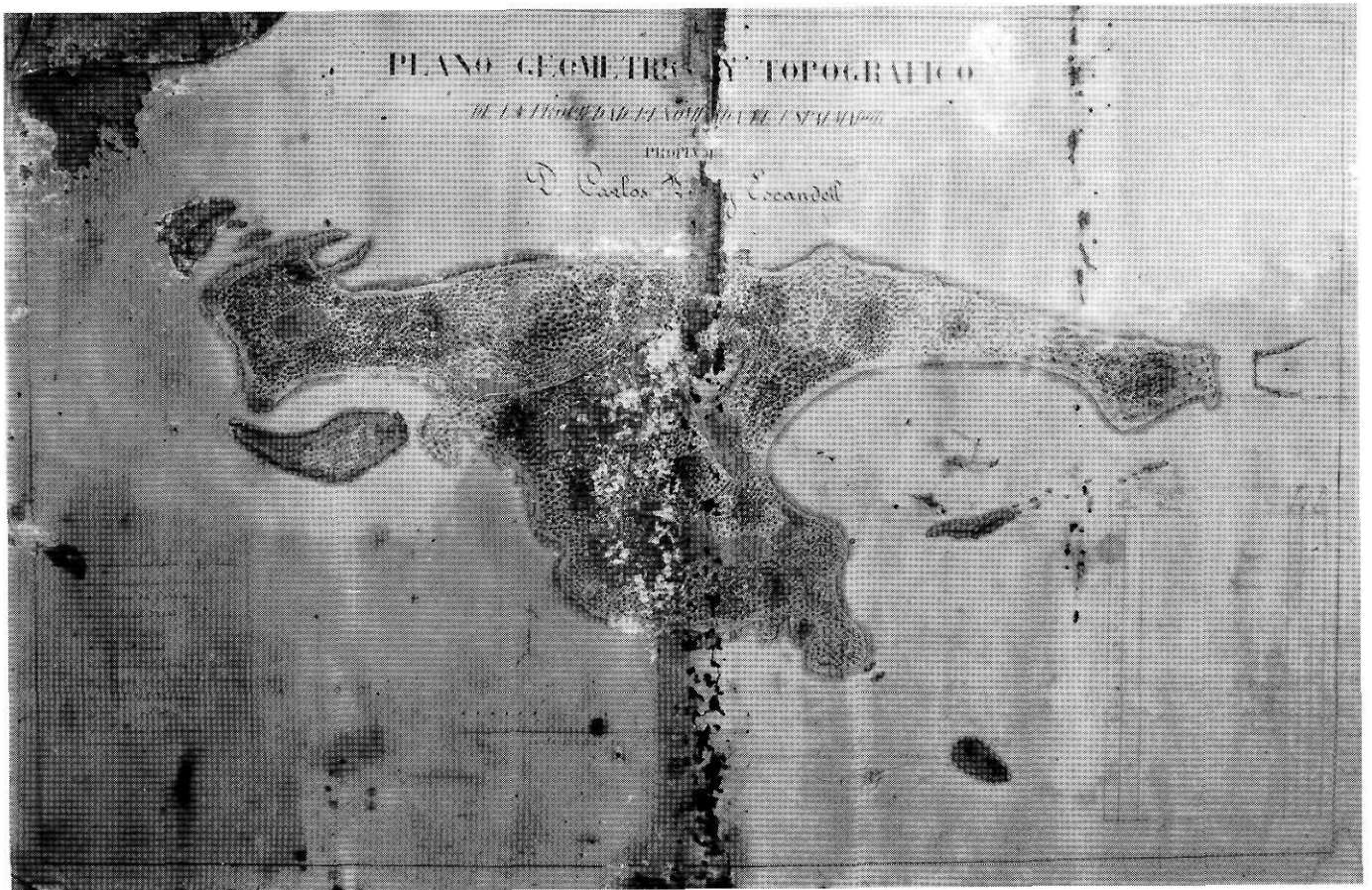

Un mapa inèdit de s'Espalmador (Formentera)

per Cosme Aguiló

Quan vaig recollir la toponímia de s'Espalmador vaig dur la sort de contactar amb excel·lents informants, un dels quals va ser Joan Tur Juan, fill del qui fou el darrer propietari autòcton de l'illa, Carles Tur Roig, qui l'havia venuda el 13 de gener de 1933 a Bernat Cinnamon James, comerciant, veí de Mataró, de nissaga d'estrangers, per la quantitat de 22.500 pessetes¹. S'Espalmador havia estat en mans dels Tur durant diverses

generacions. El venedor era fill de Carles Tur Ferrer i nét de Carles Tur Mayans². Devia ser el pare d'aquest, Carles Tur Escandell, qui féu aixecar el magnífic mapa de l'illa, i dels illots que l'envolten, que encara guarda un dels seus descendents. Dissortadament és un mapa sense data, però ens farem una idea de la seva antiguitat a partir de les consideracions següents: qui el va aixecar havia heretat la finca, conjuntament amb dues ties seves, de manera indivisa, el 15 de desembre de

1844 i la realització cartogràfica forçosament ha de ser anterior a 1863: el dibuixant no senyalitzà el far d'en Pou, pel fet que encara no existia, ja que fou construït a s'Illa des Porcs l'any en qüestió³, mentre que tingué esment de representar la torre del segle XVIII que s'alça sobre els penyalars de ponent.

L'estat de conservació de l'obra, tot i les deficiències que presenta (vases en males condicions, vidre romput, perforacions ocasionades per insectes, pèrdua d'un fragment

1 Agraesc les indicacions del Sr. Joan Marí Cardona i les facilitats donades pel Sr. Antoni Tur i Torres, de l'oficina del Registre de la Propietat d'Eivissa.

2 Així m'ho digué Joan Tur Juan, al qual manifest el meu agraïment.

3 P. VILÀS GIL, *Senyals lluminosos de les Pitiüses* (Eivissa, 1992), pàg. 25.

i taques d'humitat) és relativament bo, però resulta òbvia la necessitat i la urgència d'una restauració. Els desperfectes més estridents són a l'angle superior esquerre (sense afectar la representació) i sobre la línia imaginària que migparteix l'obra en sentit vertical. Aquests últims danys ens priven de conèixer alguns detalls de la costa de llevant, de l'estany, dels camins i dels sementers, tot i que s'ha de dir que són minúcies que la imaginació reconstrueix amb certa seguretat.

El mapa està dibuixat sobre un full de paper rectangular, de 84 cm per 54 cm, que té una superfície útil (emmarcada per una línia) igualment rectangular, de 74 cm per 48,5 cm. És a tres tintes: totes les línies del dibuix són negres, però una franja color de cel circumda la vora del mar i la ribera de l'estany, mentre que les terres estan colorades d'un verd obscur.

El títol de l'obra ocupa la part central superior i es desenvolupa en quatre línies de cal·ligrafies diferents. El text, un poc malmès pels insectes, és el següent:

PLANO GEOMETRICO Y TOPOGRAFICO DE LA PROPIEDAD DENOMINADA EL ESPALMADOR PROPIA DE

D. Carlos T[ur] y Escandell

Al centre de la part inferior hi ha l'escala gràfica:

Escala de metros de 1/5000.

I al costat de la dreta la signatura:

El Agrimensor José Pié y Bover.

L'orientació ve marcada per l'agulla d'una brúixola en forma de sageta, creuada per una línia transversal. S'hi senyalen els quatre punts cardinals amb les inicials dels noms. Al costat hi ha l'únic element decoratiu, un dibuixet d'una embarcació amb el seu arbre i la vela llatina hissada. El relleu hi és reflectit de manera precària per una combinació de corbes de nivell i línies de màxim pendent. En general se sol situar sobre les illes i les puntes. La vegetació s'assenyala mitjançant petits cercles ombrejats. Curiosament, a més de les superfícies incultes de l'illa major, cobreix també l'interior de s'Illa de sa Torreta, cosa segurament allunyada de la realitat, tant llavors com ara.

Una de les informacions més interessants és la representació de les terres de conreu. Segurament era el principal objectiu de l'aixecament cartogràfic. Els sementers es veuen delimitats per una línia que els envolta i s'hi detallen els soles amb ratlles paral·leles dibuixades en tots els sentits. Podem apreciar perfectament es Terç de Cala de Bocs, es Pla de na Blanca, es Terç Desgraciat, es Terç de s'Estanyol, es Terç de s'Alga, es Planet, es Terç de sa Torre, ses Feixes de s'Alga i ses Solanes de Casteví. No sols llurs formes poligonals són sensiblement iguals a les d'ara, sinó fins i tot determinades separacions internes. Quina dissort que no ens en doni els noms!

Una inscripció del Registre de la Propietat d'Eivissa la descriu com a finca de 230 tornalls de terra conradissa i 1.200 tornalls de bosc, roques i arenals.

Els camins són els mateixos d'avui. Hi falta el que va as Terç de Cala de Bocs.

Les úniques edificacions marcades són la torre devuitesca i un edifici rectangular del costat.

La toponímia originària no està situada en els llocs corresponents, sinó dins un rectangle del costat esquerre, amb la indicació *Nombres de las Calas y puntas*. La localització es fa mitjançant lletres majúscules, de l'A a la I. Constatam que els noms han sofert alguns canvis. Transcriu els del mapa amb l'ortografia original, tret de l'accentuació. Comparau-los amb les denominacions actuals, col·locades en segon lloc:

A. Punta del Càrrix/sa Punta des Càrrix

B. Caló del Mort/es Racó des Mort

C. Caló gran/Cala de Bocs Gros

D. Caló petit/Cala de Bocs Petit

E. Punta del Escuy dels porcs/-

F. Punta de la Isla de la Torreta/-

G. Caló del Moro/es Racó des Moro

H. Cova del Ase/sa Cova des Burro

I. Punta de Castaví/sa Punta de Casteví

El primer nom queda un poc desplaçat, a sa Punta des Pas. És notori observar que el castellanisme *burro* encara no havia suplantat la paraula genuïna.

A l'angle inferior de la dreta hi ha un altre rectangle amb divisions internes, segurament obra del mateix delineant, destinat, potser, a especificar l'extensió de cada sementer. Faig aquesta deducció a partir de la lectura de les inscripcions de les primeres cases: *Números del Plano, Conceptos del Plano, Cuarteradas, Destres, Tornays*. Però aquesta matriu fou omplerta, només de manera parcial i a llapis, per una altra mà, i amb una finalitat distinta. La identificació dels llocs es fa amb xifres, escrites també a llapis sobre el mapa. Hi falten, però, les dels cinc primers conceptes, tal vegada per causa de l'activitat dels insectes. Vet ací la relació, amb l'advertència d'una certa inseguretat, perquè l'he complementada mitjançant fotografies:

1. Casa de la propiedad

2. Casa y torre

3. Bosque

4. Corrales [.....] de la Casa

5. Corrales

6, 7, 8, 9. Il·legibles

10. Escuy dels porcs

11. Isla pequeña (vora l'escull anterior)

12. Isla de la Torreta

13. Isla de Castaví

14. Isla del Puerto (ara s'Illa de s'Alga)

15. Estanque

16. Pas dels Trucados

17. Puerto del Espalmador

18. Puerto de la Torreta

Els tres últims conceptes són escrits fora de la matriu. És remarcable la transcripció del mot *porcs* (escrit *porcs*) en ambdós quadres, ja que intenta reflectir la pronúncia eivissenca, diferent de la mallorquina.

Crec que és una obra ben interessant pels motius següents: primer, dona una detalladíssima informació dels espais agraris de la més extensa de les illes menors de les Pitiüses; permet observar els canvis que han sofert alguns dels seus topònims; i, finalment, ens permet ratificar una cosa que ja sabíem per fonts orals i per observacions directes: s'Espalmador no sols era una illa amb activitats agràries, sinó que era una de les finques bones de Formentera.

COSME AGUILÓ